

บทที่ 6

บทสรุป

เมื่อโลกย่างเข้าสู่ทศวรรษ 1990 พลังหลายกระแสได้ไหลเข้ามาบรรจบพบกันส่งผลให้ระบบระหว่างประเทศแบบเก่าได้จบสิ้นลงไป และโลกก็เข้าสู่ระบบระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International System) ซึ่งเป็นระบบที่ตัวแสดงอื่นๆ นอกเหนือจากรัฐชาติ เช่น องค์การระหว่างประเทศ, องค์การที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐบาล (NGO) และบริษัทข้ามชาติ (TNC) สามารถปฏิบัติการข้ามพรมแดนของรัฐได้ง่ายดายยิ่งขึ้น และกิจกรรมของตัวแสดงเหล่านี้ก็มีความสำคัญต่อทิศทางของระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคปัจจุบัน

บริษัทข้ามชาติเป็นตัวแสดงตัวหนึ่งที่ได้รับทั้งคำชมเชยและคำวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ในปลายช่วงด้านหนึ่งผู้ที่ปกป้องบริษัทข้ามชาติมองว่า บริษัทข้ามชาติเป็นผู้เสนอโอกาสความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการจ้างแรงงาน เป็นผู้พัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตขั้นสูง แต่ในอีกปลายช่วงหนึ่งฝ่ายที่วิพากษ์วิจารณ์บริษัทข้ามชาติก็ให้เหตุผลว่า จากประสบการณ์ของหลายประเทศพบว่า บริษัทข้ามชาติทำหน้าที่เป็นเพียงตัวแทนของลัทธิจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองที่มุ่งแต่การแสวงหากำไรให้ได้มากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทางมนุษยธรรมที่เกิดตามมาเท่าที่ควร แต่ไม่ว่าบริษัทข้ามชาติจะมีข้อดีหรือข้อเสียอย่างไร ความจริงประการหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือ ในปัจจุบันเกือบจะไม่มีประเทศใดในโลกที่มีได้เชิญบริษัทข้ามชาติเข้าไปทำธุรกิจและลงทุนภายในประเทศ บริษัทข้ามชาติจึงสามารถขยายสาขาไปได้ทั่วโลกจนแทรกซึมเข้าไปในเกือบทุกประเทศ

แม้บริษัทข้ามชาติจะอำนวยความสะดวกให้แก่ประเทศที่เข้าไปลงทุนไม่น้อย แต่ในหลายกรณีบริษัทข้ามชาติได้เข้าไปมีส่วนในการล่อลวงละเมิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมต่อประชาชนในสังคมนั้นๆ แต่กลับดูเหมือนไม่มีความผิด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ บริษัทข้ามชาติเป็นเครื่องมืออันชาญฉลาดที่ถูกคิดค้นขึ้นมาเพื่อให้ได้รับสิทธิและเสรีภาพที่สูงมากในพื้นที่ข้ามชาติซึ่งยังเป็นช่องโหว่ที่ไม่มีใครมากำกับดูแล ในเมื่อเป็นเช่นนี้ เรามักมองย้อนกลับมาที่ตัวรัฐที่รับบริษัทข้ามชาติเข้าไปลงทุนว่าน่าจะมีบทบาทในการควบคุมบริษัทข้ามชาติด้วย แต่เมื่อพิจารณาสิกลงไปแล้วก็พบว่า รัฐและบริษัทจะมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกันมาก ดังนั้น การที่จะให้รัฐในมันตัวเองที่มีผลประโยชน์ด้านต่างๆ ผูกพันอยู่กับกลุ่มธุรกิจข้ามชาติออกกฎหมายหรือสร้างกลไกขึ้นมาควบคุมบริษัทข้ามชาติอย่างเข้มงวดจึงเป็นไปได้ยาก ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะรัฐในประเทศโลกที่สามเท่านั้น เพราะแม้แต่รัฐในประเทศพัฒนาแล้วก็เป็นเช่นนี้เกือบทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะไม่ได้มีบทบาทสอดส่องพฤติกรรมของบริษัทข้ามชาติอย่างเข้มงวดมากนักด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังมีตัวแสดงอีกตัวแสดงหนึ่งซึ่งเป็นภาคที่อยู่นอก

อำนาจรัฐ ที่เรารู้จักกันดีว่าภาคประชาสังคม (Civil Society) โดยเฉพาะภาคประชาสังคมข้ามชาติ (Transnational Civil Society) ที่มักมีหน่วยงาน NGO เป็นแกนหลักในการเคลื่อนไหว

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ บทบาทขององค์กร NGO และประชาสังคมอื่นๆ ในฐานะตัวแสดงหนึ่งในระบบระหว่างประเทศ ที่มีส่วนให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสิทธิมนุษยชนในประเทศกำลังพัฒนาจึงมีความสำคัญมากขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้ในโลกปัจจุบัน ดังที่ Anthony Giddens นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงของตะวันตกได้กล่าวไว้ว่า สังคมที่มีแค่ 2 องค์ประกอบคือ รัฐและบริษัทข้ามชาติ ไม่เพียงพอต่อการพิทักษ์และตอบสนองสิทธิของคนท้องถิ่นที่ไม่มีสิทธิ์มีเสียง สังคมจึงควรมีภาคประชาสังคมเข้ามาเป็นตัวถ่วงดุลระหว่างรัฐและตลาดเพื่อให้เกิดภาวะดุลยภาพระหว่างขั้วพลังทั้ง 3 ขั้ว ในสามเหลี่ยมแห่งความสัมพันธ์ต่อไป

การที่บริษัทยูนิแคลเข้าไปลงทุนก่อสร้างท่าอากาศยานในพม่าร่วมกับรัฐบาลทหาร หลังจากทีพม่าเปิดประเทศได้ไม่นานนักได้ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นการบังคับใช้แรงงาน การบังคับย้ายถิ่นฐาน การทรมานและสังหารชีวิต การข่มขืน อีกทั้งยังมีผลกระทบทำให้สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ต้องเสื่อมเสียลง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโครงการยาดานาของพม่านั้นมีความร้ายแรงถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ (Crime against humanity)

สถานการณ์ทางการเมืองและสภาพปัญหาสิทธิมนุษยชนในพม่าเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากทั้งประเทศเพื่อนบ้าน องค์กรความร่วมมือส่วนภูมิภาค และชุมชนระหว่างประเทศ การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นในโครงการท่าอากาศยานที่รัฐบาลพม่าให้ชื่อว่าเป็น "โครงการพัฒนาที่สำคัญที่สุด" จึงเป็นเหตุการณ์ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าประเทศต่างๆ ไม่ได้รับรู้ หลายประเทศที่เกี่ยวข้องกับโครงการยาดานานี้โดยตรง เช่น ไทย สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ต่างตระหนักดีถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เมื่อพิจารณาถึงท่าทีของประเทศต่างๆ ที่ไม่ได้ดำเนินการผลักดันให้เกิดการแก้ไขใดๆ อย่างเต็มที่แล้วก็พบว่า เป็นเพราะทุกประเทศที่กล่าวมาล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากประเทศไทยที่ต้องการเป็นผู้ซื้อน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในพม่าให้ได้ก่อนที่ประเทศอื่นจะเข้ามาตักตวงผลประโยชน์ ในขณะที่สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสก็ให้การสนับสนุนบริษัทขนาดใหญ่ของตนในการที่จะดำเนินธุรกิจพม่าเพื่อให้เกิดผลกำไรกลับสู่ประเทศแม่ อีกทั้งยังมีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในรัฐบาลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริษัท ประเทศตะวันตกเหล่านี้ที่แสดงตัวว่าให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนและคุณค่าของความเป็นมนุษย์จึงไม่ได้ดำเนินการใดๆ ที่จะนำไปสู่หนทางแก้ไขในพฤติกรรมของบริษัทนั้นๆ ขณะนี้อาเซียน ซึ่งหลายฝ่ายหวังว่าด้วยสถานะองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะทำให้อาเซียนมีน้ำหนักในการกดดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพม่าได้มากที่สุด แต่อาเซียนกลับยึดมั่นอยู่กับนโยบายความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์และหลักการการไม่แทรกแซงกัน และยังไม่อ้อมค้อมพม่าเข้าเป็นสมาชิกอย่างเต็มที่ ท่าที

ของอาเซียนจึงไม่เพียงไม่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพม่าเท่านั้น แต่ยังเท่ากับสนับสนุนรัฐบาลทหารที่ผิดต่อชาวพม่า ส่วนองค์การระหว่างประเทศที่สำคัญที่คอยติดตามสถานการณ์ในพม่ามาเป็นเวลานานอย่างองค์การแรงงานระหว่างประเทศและองค์การสหประชาชาติ ซึ่งแม้ต้องการจะเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาในพม่าแต่ก็ดูเหมือนจะไม่สามารถทำได้เต็มที่ เพราะติดอยู่กับข้อจำกัดที่สำคัญคือไม่อาจแทรกแซงกิจการภายในของรัฐบาลที่มีอำนาจอธิปไตยเป็นเกราะป้องกันได้ ที่สำคัญ องค์การระหว่างประเทศก็ไม่มีอำนาจทั้งยังขาดกฎเกณฑ์ที่จะบังคับใช้กับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐอย่างบริษัทข้ามชาติให้ปรับปรุงพฤติกรรมไปในทางที่ก่อปรด้วยศีลธรรมได้

ฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า ตัวแสดงหลักในระบบระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับพม่าอยู่ในสถานะที่เรียกว่าเป็น "อัมพาต" (paralyzed) ไม่สามารถทำหน้าที่ช่วยปกป้องและสนับสนุนสิทธิมนุษยชนในพม่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่บางองค์กร (เช่น องค์การแรงงานระหว่างประเทศ องค์การสหประชาชาติ) เป็นอัมพาตเพราะตัวระบบกฎหมายระหว่างประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยให้องค์กรเหล่านี้มีอำนาจเด็ดขาดที่จะบีบบังคับรัฐบาลพม่า ขณะที่บางองค์กรและบางรัฐ (เช่น ไทย สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และอาเซียน) เลือกที่จะทำให้อีกฝ่ายของตนเป็นอัมพาตเสียเอง จึงน่าจะเป็นด้วยเหตุผลนี้ที่ทำให้กลุ่มประชาสังคมที่หวงใยในปัญหาของพม่าเล็งเห็นว่า พวกเขาไม่สามารถฝากความหวังและอนาคตของชาวพม่าไว้กับตัวแสดงหลักในระบบระหว่างประเทศได้ พวกเขาจึงเริ่มแสวงหาแนวทางอื่นที่แตกต่างจากจารีตเดิมๆ จนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายประชาสังคมข้ามชาติขึ้นมา

ในกรณีบริษัทยูโนแคลเข้าไปจับมือกับรัฐบาลพม่านี้ นับว่าเป็นโชคดีของชาวพม่าที่มีองค์กรประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐบาล (NGO) จำนวนไม่น้อยที่ติดตามปัญหาภายในของพม่า เช่น ERI, FTUB, หรือ NCGUB ที่ไม่ทอดทิ้งชาวพม่าและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในเบื้องต้นกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมที่มีความร่วมมือในระดับข้ามชาติกลุ่มนี้ใช้ประเทศไทยเป็นสถานที่ที่เคลื่อนไหวเพื่อทำการรวบรวมข้อมูล หลักฐาน และพยานให้แน่นหนา ซึ่งแม้ว่าองค์กร NGO ด้านพม่ากลุ่มนี้จะไม่สามารถดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพม่าได้เพราะถูกรัฐบาลพม่าซึ่งเป็นผู้ละเมิดสิทธิมนุษยชนคนในรัฐพม่าเสียเองปิดกั้นไว้อย่างแน่นอน กระนั้น องค์กรเหล่านี้ก็ยังไม่ได้ละความพยายามที่จะช่วยเหลือชนกลุ่มน้อยและชาวพม่า และได้พุ่งเป้าหมายการกดดันไปที่บริษัทยูโนแคลแทน เมื่อเป็นเช่นนั้น NGO จึงต้องเปลี่ยนเป้าหมายมาเป็นการเรียกร้องต่อบริษัทโดยตรง NGO ด้านพม่าที่กล่าวมาจึงได้ติดต่อขอความร่วมมือไปยังองค์กรภาคประชาสังคมอื่นๆ ในสหรัฐอเมริกา เช่น ILRF และ Center for Constitutional Rights เป็นต้น ซึ่งแต่ละองค์กรจะมีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆกันไป เช่น ด้านกฎหมาย ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านการรณรงค์ระดมแรงสนับสนุนจากประชาชน เพื่อกดดันบริษัทยูโนแคล การได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรประชาสังคมในสหรัฐอเมริกาอย่างกว้างขวางทำให้การกดดันบริษัทยูโนแคลทำได้หลายช่องทางอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ในเวลาต่อมาองค์กร

ประชาสังคมที่ช่วยเหลือชาวพม่ายังสามารถสร้างความร่วมมือกับองค์กรศาสนา แรงงาน สิ่งแวดล้อม และกองทุนบำนาญขนาดใหญ่อีกหลายองค์กร เช่น สหภาพแรงงาน ICEM, AFL-CIO ซึ่งเป็นสหพันธ์ด้านแรงงานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสหรัฐอเมริกาและเป็นองค์กรที่รัฐบาลสหรัฐฯ ให้ความสนใจต่อข้อเรียกร้องต่างๆ มากพอสมควร, กองทุนบำนาญ CalPERS ของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ที่เป็นกองทุนบำนาญขนาดใหญ่ของสหรัฐฯ และใหญ่ที่สุดในโลก, จนเกิดเป็นเครือข่ายแห่งความร่วมมือขนาดใหญ่ในลักษณะข้ามชาติของภาคประชาสังคม (Transnational civil society network) ซึ่งประกอบด้วยผู้รู้ช่องทางในประเทศโลกที่หนึ่ง กับผู้ถูกละเมิดและผู้มีข้อมูลหลักฐานแน่นหนาจากประเทศโลกที่สาม

เมื่อองค์กรประชาสังคมด้านพม่าได้รับความร่วมมือ/ช่วยเหลือจากองค์กรอื่นๆ ในสหรัฐอเมริกา จึงสามารถเข้าไปเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านบริษัทยูนิแคลในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยกดดันบริษัทยูนิแคลอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่องด้วยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การรณรงค์ต่อประชาชนในสหรัฐอเมริกา, การเปิดเผยพฤติกรรมของบริษัทให้ผู้บริโภคได้รับรู้, การขอความร่วมมือไปยังปัจเจกบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคม เช่น ปัญญาชน นักวิชาการ และนักกฎหมาย, การชักจูงนักเรียน นักศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา มหาวิทยาลัย ผู้ถือหุ้น และกองทุน (Funds) ขนาดใหญ่ต่างๆ ให้ถอนหุ้นที่มีอยู่ในบริษัทยูนิแคล, การประชาสัมพันธ์ ต่อสื่อมวลชนเพื่อให้บริษัทยูนิแคลเสื่อมเสียชื่อเสียงในสายตาสถาถารณชน (Counter public relations), การเคลื่อนไหวในระดับรัฐบาลท้องถิ่น (State governments) การกดดันด้วยการฟ้องร้องดำเนินคดีศาล นอกจากนี้กลุ่มองค์กรทางประชาสังคมเหล่านี้ยังใช้ช่องทางที่เปิดกว้างของโลกาภิวัตน์ ได้แก่ เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต สมัย ในการรณรงค์เคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการเคลื่อนไหวด้วยวิธีนี้มีข้อดีอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความเป็นอิสระและเข้าถึงสังคมได้กว้างขวางมาก กล่าวได้ว่าแรงกดดันทั้งหมดที่ภาคประชาสังคมข้ามชาติใช้กดดันบริษัทยูนิแคลรวมเป็นแรงกดดันที่สำคัญ 3 ทางคือ ทางสังคม (Social pressure) ทางธุรกิจ (Business pressure) และทางกฎหมาย (Legal pressure)

การกดดันที่เข้มข้นและต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ของภาคประชาสังคมทำให้บริษัทยูนิแคลได้รับความเสียหายทางธุรกิจ เสื่อมเสียชื่อเสียงและความน่าเชื่อถือ และจำต้องยอมจำนนต่อหลักฐานในศาล จนในที่สุดบริษัทยูนิแคลที่แม้จะมีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ และรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต่อองค์กร NGO และชาวพม่า ชัยชนะที่เกิดขึ้นเป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนว่า ความสำเร็จในการผลักดันประเด็นของภาคประชาสังคมจะเกิดขึ้นได้หรือไม่นั้น ล้ำพียงอารมณ์และความรู้สึกเห็นอกเห็นใจของนักเคลื่อนไหวยอมช่วยอะไรไม่ได้มากนัก หากแต่ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ ความพร้อมในด้านต่างๆ และการประสานความความร่วมมืออย่างเป็นระบบ

ในกรณีบริษัทยูนิแคลนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นคือการที่ภาคประชาสังคมพยายามเรียกร้องและลุกขึ้นมาท้าทายบรรษัทข้ามชาติที่มีบริษัทแม่อยู่ในสหรัฐฯ ซึ่งถึงแม้เหตุการณ์จะเกิดขึ้นในบริบทของ

สหรัฐอเมริกา แต่ถ้าเราพิจารณาจุดร่วมของบริษัทข้ามชาติก็จะพบว่า ไม่ว่าจะบริษัทขนาดใหญ่ พวกนี้จะไปลงทุนในประเทศใด บริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ที่มีกำลังทางเศรษฐกิจสูงส่วนใหญ่ก็มักมีฐานหรือมีบริษัทแม่อยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้วแทบทั้งสิ้น ซึ่งในประเทศพัฒนาแล้ว ประเด็นสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย หรือสิ่งแวดล้อม เป็นประเด็นที่ผู้คนในสังคมเหล่านี้ให้คุณค่าอย่างยิ่ง นอกจากนี้ บริษัทข้ามชาติที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกว้างขวางไปทั่วโลกก็มักมีความอ่อนไหวมากต่อความเห็นของสาธารณะ ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทต่างๆ มักมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์สร้างชื่อเสียงในทางที่ดีให้แก่ตน ซึ่งภายใต้โลกาภิวัตน์ที่ไร้พรมแดน ภาพพจน์ของบริษัทก็สามารถถูกทำให้มีมุมมองจากการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเปิดเผยความจริงของภาคประชาสังคมได้ไม่ยากนัก

บทเรียนจากกรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่า องค์กรภาค "ประชาสังคม" ที่จะออกมาดำเนินการต่อสู้เพื่อธำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมจำเป็นต้องมีการทำงานที่มีลักษณะเป็นมืออาชีพ เรียนรู้จุดอ่อน จุดแข็ง และระบบภายในของประเทศที่จะเข้าไปทำการเคลื่อนไหว ซึ่งกินความกว้างรวมไปถึงระบบการเมืองการปกครอง ระบบกฎหมาย และทัศนคติของผู้คนในสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภายใต้บริบทที่แตกต่างกันของแต่ละสังคม นอกเหนือจากความสามารถของภาคประชาสังคมเองแล้ว หน้าที่ที่องค์กรต่างๆ ต้องตระหนัก คือการเรียนรู้ระบบของแต่ละประเทศที่มีความแตกต่างกัน นักเคลื่อนไหวจำเป็นต้องมีความแม่นยำในช่องทางต่างๆ ในสังคมที่จะเข้าไปเคลื่อนไหว ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากกรณีบริษัทยูนิแคลน์ที่องค์กรประชาสังคมรู้ว่าประชาชนในสหรัฐฯ ให้คุณค่าเรื่องสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยอย่างสูง ภาคประชาสังคมที่เข้าไปเคลื่อนไหวในสหรัฐฯ สามารถดึงอารมณ์ความรู้สึกของประชาชนในสหรัฐมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ในการกดดันบริษัทฯ ผนวกกับการเคลื่อนไหวอื่นๆ ทุกทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากสิ่งที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ให้รายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ และได้ตอบยืนยันสมมติฐานในการศึกษาวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ประชาสังคมข้ามชาติ โดยเฉพาะองค์กร NGO ด้านพม่าที่ได้รับความช่วยเหลือจาก NGO ภายนอกหลายองค์กร และยังได้รับความร่วมมือจากภาคประชาสังคมอื่นๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายแห่งความร่วมมือ เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวผลักดันให้ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในโครงการยาดานาภายใต้การดำเนินการของรัฐบาลพม่าและบริษัทยูนิแคลเกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวต่อสู้ของภาคประชาสังคมข้ามชาติในกรณีบริษัทยูนิแคล ในพมานี้ นับเป็นเรื่องที่น่ายินดีมากสำหรับชาวพม่า และน่าจะเป็นตัวแบบ (Model) ที่สำคัญยิ่งที่องค์กรประชาสังคมต่างๆ ควรนำไปศึกษาเพื่อพิจารณาปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ความร่วมมือในด้านต่างๆ, ยุทธวิธี, จุดอ่อน จุดแข็ง เพื่อเป็นหนทางในการรับมือกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญ ไม่ว่าจะปัญหาการอพยพย้ายถิ่น ปัญหาผู้ลี้ภัย หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ความสำเร็จในกรณียูโนแคลไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากความร่วมมือและการผลักดันของทุกภาคส่วนขององค์กรประชาสังคม บทบาทของภาคประชาสังคมข้ามชาติในกรณีการลงทุนของบริษัทยูโนแคลในพม่าทำให้เราเห็นแล้วว่า ผู้ที่ถูกกดขี่ในพม่าเองต้องมีความกล้าหาญในการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้โลกได้รับรู้ชะตากรรมของตน ทั้งๆที่พวกเขารู้ดีว่าการต่อสู้เช่นนั้นหมายถึงการเอาชีวิตของตนเข้าเดิมพันกับอนาคตที่ไม่มีใครรับประกันชัยชนะให้ได้ ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่าความกล้าหาญเช่นนี้วางอยู่บนความคิด-ความเชื่อที่ว่า การทนถูกกดขี่ในสังคมพม่าต่อไปไม่ต่างจากอยู่อย่างตายทั้งเป็น จะเหลือก็แต่เพียง "เสรีภาพ" ของความเป็นมนุษย์ อันเป็นแสงแห่งความหวังสุดท้ายที่ทุกชีวิตในพม่าปรารถนาจะได้รับ และท้ายที่สุดจะแปรเปลี่ยนมาเป็นความกล้าหาญอันเด็ดเดี่ยวที่จะทำให้นักเหล่านั้นลุกขึ้นมาต่อสู้ เรียกร้อง ในสิทธิที่ตนพึงได้รับ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มคนหรือองค์กรภายนอกที่ตระหนักถึงความทุกข์ของผู้เคราะห์ร้ายเหล่านั้นก็ได้ให้ความช่วยเหลือด้วยความจริงใจ ไม่ย่อท้อแม้การต่อสู้จะใช้ระยะเวลาอันหลายปี เมื่อพลังของประชาสังคมภายในและภายนอกสามารถประสานร่วมแรงกายและใจได้เช่นนี้ เมื่อนั้นเราก็จะพบว่าท่ามกลางพลังทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในนามของกระแสการค้า-การลงทุนอย่างอิสระที่เรียกว่าเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) องค์กรภาคประชาสังคมต่างๆ ทั้งในด้านสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม คุ้มครองผู้บริโภค สันติภาพ ฯลฯ ก็จะมีบทบาทเป็นหนึ่งพลังความหวังที่สำคัญของการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาพื้นฐานในสังคม ท่ามกลางข้อจำกัดและข้อบกพร่องของระบบเศรษฐกิจและการเมืองในระยะเบียดโลกใหม่ที่ดำรงอยู่

ท้ายที่สุดสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอยุติลงด้วยข้อสังเกตเล็กน้อยที่มีความน่าสนใจ 2 ประการ คือ ประเด็นแรก เราคงต้องยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงใหญ่ๆ ในพม่าที่เปิดตัวเองมานานเป็นกระบวนการที่คงไม่อาจเกิดขึ้นได้ในเวลาชั่วข้ามคืน คงต้องอาศัยเวลาอีกไม่น้อย และยังคงมีการประสานระหว่างแรงผลักดันทั้งจากภายในและภายนอกพม่าร่วมกัน แต่เมื่อพิจารณาการศึกษาเกี่ยวกับประเทศพม่าในปัจจุบันนี้เราก็จะพบว่า คนส่วนใหญ่เมื่อมองไปที่การเมืองพม่ามักจะเห็นตัวแสดงที่ต่อต้านระบอบทหารไม่กี่คน อาทิ นางอองซาน ซูจี ทั้งที่หลายปีที่ผ่านมาเราก็เห็นแล้วว่ารัฐมีข้อจำกัดในการผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเพราะถูกรัฐบาลทหารควบคุมอย่างเข้มงวด และเรายังคงจะมองข้ามตัวแสดงอื่นๆ ในบริบทของประชาสังคมของพม่า ที่มีความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยวไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เช่น NGO ต่างๆ ที่เริ่มมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการให้ความช่วยเหลือแก่คนพม่าผู้โชคร้ายที่ไม่สามารถเลือกแผ่นดินเกิดได้ ดังนั้น บทบาทขององค์กรประชาสังคม ทั้งกลุ่มที่ประสบความสำเร็จอย่างน่าชื่นชมในกรณีโครงการยาดานาของบริษัทยูโนแคล รวมทั้งบทบาทของประชาสังคมอื่นๆ ของประเทศต่างๆ ที่มีความร่วมมือกันเพื่ออุ้มชูชาวพม่าและผู้อพยพชาวพม่าในประเทศไทยจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเฝ้าดูและศึกษาต่อไปในอนาคต

กรณีบริษัทยูโนแคลที่เกิดขึ้นในพม่า แม้จะคลี่คลายไปได้ด้วยดีแล้ว แต่กรณีนี้คงไม่ใช่กรณีสุดท้ายของประวัติศาสตร์พม่าที่ยังคงดำเนินต่อไปสู่ออนาคต การลงทุนทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่

ควรสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนพม่าและชนกลุ่มน้อยแต่กลับทำลายล้างชีวิตของคนเหล่านั้น จะยังต้องเกิดขึ้นอีกแน่ และคงไม่ได้เกิดขึ้นอีกเพียงกรณีเดียวเท่านั้น รัฐบาลพม่าและบริษัทต่างๆ คงไม่ระงับโครงการ Mega Project ที่มีผลประโยชน์มหาศาลรออยู่ข้างหน้า ดังเช่นกรณีการก่อสร้าง “โครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนสาละวิน” ที่กำลังเกิดขึ้น การสร้างเขื่อนดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์และคนในท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีการกวาดล้างหมู่บ้านในรัฐกะเหรี่ยงที่อยู่บริเวณพื้นที่เลยบึงแม่น้ำสาละวินครั้งรุนแรงที่สุดในรอบ 10 ปีของทหารพม่า มีการบังคับย้ายคนออกเพื่อเป็นพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนและเพื่อเป็นเส้นทางที่รัฐบาลจะลำเลียงขนส่งวัตถุดิบและอุปกรณ์ต่างๆที่จะใช้ในการก่อสร้าง การสร้างเขื่อนนำมาซึ่งทหารจำนวนมาก ซึ่งย่อมหมายถึงว่าผู้หญิงมีโอกาสถูกข่มขืนมากขึ้น ส่วนผู้ชายก็จะถูกบังคับใช้แรงงาน ฯลฯ และจะนำมาซึ่งการลี้ภัยของผู้คนเข้ามายังฝั่งไทยเพิ่มมากขึ้น เสียงหนึ่งของชาวบ้านจากริมฝั่งแม่น้ำสาละวินที่เคยเจ็บสงบ แสดงความรู้สึกออกมาว่า “...เราอยากปกป้องแม่น้ำและชีวิตของเรา แต่เราเป็นเพียงชาวบ้าน เป็นชนกลุ่มน้อย เราไม่มีสิทธิมีเสียงบนแผ่นดินนี้...”¹ รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิของคนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในกรณีบริษัทยูโนแคลอาจเป็นต้นแบบที่องค์กรต่างๆ ควรนำไปศึกษา เพื่อนำมาปรับใช้เป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการต่อสู้เรียกร้องใดๆ ต่อไปในอนาคตได้ต่อไป

ในขณะเดียวกัน นอกเหนือจากประเด็นเรื่องความร่วมมือและรูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรประชาสังคมในลักษณะข้ามชาติ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้นี้ยังนำไปสู่อีกประเด็นหนึ่งที่น่าจับตามองต่อไป เพราะเห็นได้ชัดเจนว่าจากความสำเร็จในกรณีบริษัทยูโนแคลในพม่า รัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่แม้ไม่ได้สนใจภาคประชาสังคมในประเทศโลกที่สามมากนัก ก็ยังต้องหันมาให้ความสนใจกับภาคประชาสังคม เพราะเมื่อภาคประชาสังคมในประเทศโลกที่สามสามารถเข้าไปสร้างความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับองค์กรประชาสังคมขนาดใหญ่ในสหรัฐอเมริกา ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาก็นับว่าไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ดังนั้น จึงน่าจับตามองต่อไปว่าสหรัฐอเมริกาที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนมากและเห็นว่าตนคือผู้คุ้มครองสิทธิมนุษยชนของโลก จะมีทิศทางอย่างไรต่อไปต่อการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมที่ทำให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเสียผลประโยชน์ทางธุรกิจมาแล้ว รัฐบาลสหรัฐอเมริกายังคงสนับสนุนกระบวนการต่างๆและกฎหมายบางฉบับที่เป็นช่องทางให้กลุ่มประชาสังคมเข้ามาใช้จนกระทบต่อประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจในประเทศของตนต่อไปหรือไม่ อย่างไร เพราะจากการศึกษาที่ผ่านมาก็พอทำให้เราได้เข้าใจมากขึ้นว่า บรรษัทข้ามชาติของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะของนักการเมืองและชนชั้นนำในสหรัฐฯเดินทางไปตักตวงผลประโยชน์จากทั่วทุกมุมโลก แต่ดูเหมือนว่าความยุติธรรมของสหรัฐอเมริกาจะไม่ได้เดินทางมาพร้อมกับอิทธิพลของสหรัฐฯ ที่แทรกซึมไปทั่วโลกอย่างแท้จริง

¹ อาทิตย์ ธาราคำ, ““เขื่อนสาละวิน” โศกนาฏกรรมแห่งกอรุเล,” *สาละวินโพสต์* 15 (16 พฤษภาคม 2547).